

Willy Geursen

Met Sam, Lisa en Raph op weg door het leven

Möring's 'Het grote verlangen' in klas of leeskring

Hoe de lezer zijn weg moet vinden

"Ik denk dat de literatuur zich nu zou moeten richten op vernieuwing binnen het narratieve (...). Ik denk aan de manier waarop in de midrasj of de talmoed verhalen worden verteld. De midrasj, sprookjes en vertellingen waarin uitleg wordt gegeven over passages in de thora of andere boeken van het oude testament, is een onuitsprekelijke bron van door elkaar geweven verhalen. Soms zijn het losse eindjes, soms lange draden. Zulk schrijven staat mij voor ogen. In de talmoed, waarin de leefregels van het joodse volk staan, kun je de tekst achter elkaar lezen en achteraf het commentaar op die tekst, maar je kunt ook een tijdlang sappelen op één regel." (N.R.C. 7 mei 1993) En ergens anders zegt Marcel Möring: "Mijn boeken moeten gelezen worden, niet bestudeerd." Waarom heb ik zolang moeten zoeken naar de sleutel voor het bespreken van dit boek? Ik krijg hem hier zomaar aangereikt: lees maar mee op weg met de hoofdpersonen en sappel zo nu en dan op een regel of op één van de verhalen binnen het verhaal. En zie *Het grote verlangen* als russische poppetjes die in elkaar zitten en elk op zichzelf kunnen bestaan. Gelukkig, ik ben op weg en ik neem mij voor op de leeskringen een paar verhalen binnen het verhaal voor te (laten) lezen. Vandaaruit komt dan de discussie op gang. En ongetwijfeld krijgen we dan zicht op het verhaal als geheel.

Maar eerst zet ik voor mijzelf de joodse elementen op een rijtje die ik in de vertelwijze van dit boek vermoed en waar het verhalende element er natuurlijk één van is, zo niet het belangrijkste.

1. Een joodse wijze van vertellen?

1.1 Het verhalende element

We vertrekken met de tweeling Sam en Lisa en hun twee jaar oudere broer weg van de plek waar hun ouders omkwamen bij een auto-ongeluk. En met hen keren wij steeds weer terug naar de plaats waar het gebeurde: het weggetje met de bomen en we zullen 'unruhig wandern in den Alleen', zoals we in het gedicht van Rilke lezen op de eerste pagina. We zullen de drie verweesde kinderen aantreffen in een verweesde wereld. En we zullen zien dat zij elkaar en zichzelf op de been houden met verhalen, vaak chassidische vertellingen. En het is het verhaal van 'De Man Die Alles Vergat' dat hun moeder hen meermalen verteld heeft en dat door Lisa wordt herverteld, dat Sam de ogen opent voor de werkelijke toedracht van het ongeluk van zijn ouders. Een weten dat jaren onbewust was en dat door dit verhaal wordt opgeroepen..

1.2 Het element van het op weg zijn

Dit element: het op weg gaan, het op zoektocht of doortocht zijn, zal ik als leidraad voor deze bespreking gebruiken. Möring zegt zelf over het altijd weer verder gaan in een interview: 'Na de tweede wereldoorlog is de joodse cultuur gebaseerd op ellende en leed terwijl de kracht van het jodendom altijd geweest is, dat we het leed overwonnen en daarna weer verder gingen. Hele gezinnen zijn door de oorlog uit elkaar geslagen, daardoor is er een vreemd soort zoeken ontstaan, bijvoorbeeld het zoeken naar het gezicht van je grootmoeder in een oorlogsdocumentaire. Het zoeken blijft, dat is onvermijdelijk. Ook het zoeken van dingen die we niet kennen en onderweg hopen er iets van te leren.'

Heel het leven van Sam (en zijn zus en broer) is zoeken: een zoeken naar zijn geschiedenis: 'wat is er gebeurd?'; een zoeken naar zichzelf en een zoeken naar zijn toekomst: 'Waar gaan we heen?'. Exodus en Odysseus. Hij maakt daarbij vele tochten: een tocht langs drie pleeggezinnen; een tocht van een jaar met zijn broer, eindigend in een wel heel lichamelijke ontgroening als opening naar zijn (late) volwassenheid; een tocht langs de onderwereld der disco's en dancings, waar hij het meisje met de polkadots terugziet dat hij altijd vanaf de bovenetage bespied heeft. Een meisje dat altijd laag bij de grond lag en van waar hij zijn kijker daarna dan ook naar de hemellichamen stuurde. Door het hele boek heen is hij op weg. Niet voor niets houdt de gedachte aan zijn rugzak onder in de kast bij een van zijn pleeggezinnen hem op de been. Op zijn kamer vind je geen gemakkelijke stoel: 'van gewoon zitten en luieren is het nooit gekomen.'

Zijn zus Lisa zet een keer een rotan stoel neer en maakt zijn kamer gezellig. Maar zij is dan ook degene die voortdurend terug gaat naar af. Niet voor niets heet het eerste hoofdstuk waarin zij haar verhaal doet over het weggetje: 'Alles weet ik nog.'

Zij blijft willens en wetens in haar herinnering steken, een herinnering, zo zullen we later merken, die sterk geïdealiseerd is.

1.3 Het element van de grensoverschrijding

Dit komen we onder andere tegen in het verhaal van de rabbi. Bovendien wijdt Simon, Lisa's man, Sam in in de filosofie van Levinas waarin het verlangen de drijvende kracht is die het ik naar de Ander voert en waarin het gelaat van de ander (de Ander) een beroep op ons doet. Door zijn bestaan is de ander een gebod en zegt hij bij wijze van spreken: Heb mij lief. In het gelaat van bijvoorbeeld de arme zien wij het gelaat van Christus. Leven is de grens over naar de ander.

Lisa doet de studie van haar man af met: 'lezen in encyclopedieën.' Dat kan ook niet anders bij iemand wiens grootste verlangen de herinnering is. Teruggaan naar wat verdween: het mysterie, 'het geheim van de liefde en God en pappa en mamma.'

Zij blijft achterom kijken, maar zij versteent niet als de vrouw van Lot maar vlucht in de hasjiesj.

Wat Sam betreft: hij verblijft gedurende het hele verhaal in grensgebieden.

1.4 Het element van het altijd maar doorvragen

Sam is het hele boek door bezig met de vraag 'wat is er gebeurd?' Van Lisa en Raph krijgt hij geen of een half antwoord. Pas als hij werkelijk weet wat er gebeurd, kan hij de finale vraag stellen die daar onvermijdelijk op moet volgen: 'Waar gaan we heen?' Met deze vraag besluit het boek. En moet de lezer bij wijze van spreken het boek opnieuw gaan lezen om zichzelf weer van alles af te vragen. Sams tweelingzuster en tegenpool komt niet tot het stellen van vragen: zij weet wat verdween en vermijdt haar weten ter discussie te stellen. Zij gelooft in het geheim en dan vooral in het geheim van de liefde. Hoe kan het ook anders met een moeder die goedkope romannetjes las zoals 'Medelijden is geen liefde'. Tussen twee haakjes: de titel van het boek 'Het grote verlangen' zou in dezelfde serie uit kunnen zijn gekomen! Waar Lisa zich vastklampt aan het mysterie van de liefde en daardoor haar man bijna verliest, klampt Sam zich bij de vraag naar zichzelf vast aan het nemen van verstandelijke besluiten. Hij besluit om van zijn familie te houden en tegen Fleming zegt hij: 'Liefde is een wilsdaad.'

Of Raph zichzelf vragen stelt op zijn weg door het leven blijft onduidelijk. We krijgen hem alleen van de zijlijn te zien. Evenals Simon hangt hij er naar mijn gevoel een beetje bij. Het boek was misschien sterker geweest zonder deze twee, alhoewel Raph nodig was voor de reis door het 'leven' en hij een functie vervult bij het bijeenhouden van de familie. Dit bijeenhouden gebeurt overigens door Lisa middels haar verhalenvertellerij!

De drie moeten hun antwoorden op de vraag naar hun leven overigens zelf helemaal zoeken. Van hun pleegouders en de notaris hoeven ze geen antwoorden te verwachten. Sam lijkt van de drie aanvankelijk de meest naïeve. Herhaaldelijk zegt hij: 'ik heb me naar de volwassenheid laten slepen en wachtte, daar aangekomen, tot het leven zou beginnen' en even later 'Het leven is niet begonnen, het wordt nooit rustig en helder, ik ben een laatbloeiër.' Hoe kan het ook anders wanneer je familie wordt doodgezwegen, je enige familiebezit een doos met officiële stukken is, op een model van de Mercury na, waar je als lezer pas later de belangrikheid van gaat inzien en je uitsluitend aangewezen bent op mensen aan de zelfkant van de samenleving. Mensen die waarschijnlijk ook meer vragen dan antwoorden hebben.

Het verhaal van Echo is wel een schrijnende illustratie van het antwoord van de maatschappij op loosers. Is het teveel gezegd als we in dit verhaal ook een verwijzing lezen naar de Ander?: 'De eerst miste hem, de tweede trapte hem in zijn zij en toen de derde motor kwam en Acho op de grond lag, met zijn wang op de stenen en zijn armen wijd uitgespreid, gingen de wielen in de volle lengte over hem heen en bewoog hij niet meer.'

2. Een paar verhalen in het verhaal

2.1 Het weggetje

Zoals gezegd lees ik, door Möring op dit been gezet, op de kringen een aantal verhalen uit het boek om zodoende de verhalen over het boek op gang te brengen. Ik begin met passages uit het eerste en laatste hoofdstuk. Tussen het

eerste verhaal van Lisa en het laatste van Sam ligt hun gezamenlijke levensgeschiedenis. Ik vergelijk de eerste alinea van Lisa's verhaal (7) met de eerstevan die van Sam (229). Altijd is er dan wel iemand die zegt: Lisa is heel stellig in haar eerste zin: 'Het was een warme zomer, de warmste warme zomer van de eeuw.' Sams eerste zin is een vragende: 'Een bloedhete zomer was het. De warmste warme zomer van de eeuw?' Ook de verschillende manier van observeren en beleven komt direct ter sprake.

Daarna lees ik achtereenvolgens Lisa's herinnering aan het weggetje (7+8) en de laatste regels van haar verhaal op pagina 15, gevolgd door een herinnering van Sam aan het weggetje op de laatste bladzijde van het boek (233). Kernwoorden in Lisa's verhaal, dat een beeld geeft van een bijna paradijselijke staat, zijn: 'Jij weet wat verdween; alleen de herinnering is gebleven en de herinnering is niet genoeg, de herinnering is een groot verlangen.'. De titel van haar hoofdstuk is -alweer- een stellige: 'Alles weet ik nog.'

De titel van Sams verhaal is: 'Waar gaan we heen?' Wanneer Sam verteld heeft wat er allemaal werkelijk gebeurd is, kan hij zich bewegen naar de toekomst. De lezer blijft met de vraag zitten of Lisa met hem mee zal gaan of dat zij achterom blijft kijken naar het vermeende paradijs.

Als je weet waar je vandaan komt, weet je ook waar je naar toe moet. Möring zegt hierover: 'De weg naar de toekomst is voor mij een soort U-bocht. Je moet eerst je verleden kennen om in de toekomst een vorm van geluk te kunnen bereiken.'

2.2 Wat er op het weggetje werkelijk gebeurde

We lezen het hele hoofdstuk 'Het beest van de herinnering'. Alle lijnen van het verhaal komen hier samen: maan en sterren, de werkelijke gebeurtenis van het auto-ongeluk, dat geen 'lullig ongeluk' blijkt te zijn, maar een gevolg van een ruzie tussen de ouders, waardoor Sam mee mag om als bumper gebruikt te worden. Dus geen noodlot, maar dood door schuld. Verder een herinnering aan het maken van een foto van de drie kinderen toen de ouders nog leefden. Hun 'geschiedenis' werd zodoende vastgelegd. Later zullen ze zich alle drie bezig houden met het vastleggen van dingen: fotograferen, documenteren en schilderen. Voorts het passen van een matrozenpakje van Sam als kleine jongen, een pakje waar een fluit bij hoort. Deze fluit komen we later tegen in het belangrijke verhaal 'De Man Die Alles Vergat'. Met het op de fluit blazen komt een keerpunt.

In dit hoofdstuk vinden we de eerste aanwijzing dat de moeder een romantisch idee over het huwelijk koestert. Een idee dat Lisa van haar zal overnemen. De vader zegt op pagina 197 tegen de moeder: 'Kit, ik ben geen god, ik ben een sterfelijk mens. Mijn liefde voor jou is nooit verminderd. Als jij dat denkt, dan is dat omdat jij dat denkt, niet omdat het waar is.' Mama kijkt naar buiten naar de sterren. 'Het is verdwenen, zegt ze, Het is weg'. De laatste woorden zal Lisa later letterlijk van haar overnemen: 'Jij weet wat verdween. Pappa en mamma (en dan in één adem W.G.) en God en het geheim van de liefde.' Een idee van de liefde dat haaks staat op de besluiten van haar broer om iemand lief te hebben. De tweeling zal elkaar nodig hebben om in evenwicht te blij-

ven. Möring zegt over het geluksverlangen van Lisa; 'In haar jeugdherinnering komt een absoluut geluksgevoel naar voren waar iedereen wel naar streeft. Iedereen heeft ook een bepaald beeld van het geluk, het beeld van een soort paradijselijke staat. Die paradijselijke staat ontstaat volgens mij altijd vanuit beelden van het verleden.

2.3 Je zult op weg moeten gaan om te ontdekken dat er in je eigen huis een schat ligt

'Dit gebeurt. Iemand zoekt naar het belangrijkste in zijn leven en vindt dat pas als hij het weer is kwijtgeraakt ... Zo begon ze (de moeder) altijd, zei Lisa, en dan sloot ze haar ogen en hief ze het hoofd. Alsof ze nadacht, maar dat was niet zo, want ze kende het verhaal uit haar hoofd. Ze had het honderd keer verteld en duizend keer zelf gehoord, van haar moeder en die weer van haar moeder. Zei ze.' (217)

Lisa vertelt het verhaal voor de zoveelste keer aan Sam en Raph op één van hun verhalenvertelavonden nadat Sam is teruggekeerd van zijn grondmettingsproject. Ze heeft het echter nog nooit zo verteld als deze keer. 'Dit is geen concentratie meer, denkt Sam, dit is trance. ... Ik dacht: dat verhaal van De Man Die Alles Vergat, is dat soms mijn verhaal?'

De man in het verhaal moet na de dood van zijn koning met zijn ransel (zie rugzak Sam!) door het land trekken om over zijn heer te vertellen en zo de kost te verdienen. Na veel omzwervingen komt hij bij een bewonderaar van zijn heer, maar op het moment dat hij moet vertellen is hij alles vergeten. (zie Sam) In de tuin van zijn gastheer valt hij in slaap en droomt. Deze droom lees ik met de leeskringleden (222 + 223): De man droomt dat hij een jonge schaapherder is en met zijn vader mee mag om de gebeden te zeggen ook al kent hij ze nog niet. Zijn vader bezweert hem niet op de fluit te blazen, die hij bij zich heeft. Maar een onbedwinnbare lust tot fluiten doet hem toch naar de fluit grijpen en er weerklinkt een schelle, langgerekte noot in het gebedshuis. Na boze schrik van de mannen in het huis zegt de man die de gebeden geleid heeft: 'De hele tijd was het alsof onze gebeden niet opstegen, maar neerdaalden en zich op de vloer verzamelden, maar nadat op de fluit was geblazen, openden de deuren van de hemel zich en werden onze gebeden naar boven gezogen. Het was goed wat je deed, want je volgde de weg die het hart je ingaf.' (223)

Lisa blijkt hiermee een nieuw verhaal te hebben ingevoerd in het bestaande verhaal. Zij laat de man zeggen: 'Omdat ik mijn verhalen over mijn heer, de oude koning alleen maar vertelde, zonder verlangen, zoals die biddende oude mannen, daarom ben ik alles kwijtgeraakt. Ik verloor het verlangen en met het verlangen verdween de herinnering. *Ik moet op de fluit blazen*' (cursief van mij) Pas dan weet de man zich alles weer te herinneren.

We krijgen nu weer een verhaal binnen het verhaal. Dit keer horen we over een man, die in zijn eigen huis een schat heeft, maar eerst ergens anders moet zoeken om te ontdekken dat de schat thuis ligt.

Lisa besluit haar verhalenreeks met de woorden: 'Dat was het verhaal van De Man Die Alles Vergat.' Raph vraagt nu aan Sam of hij gevonden heeft wat

hij was kwijtgeraakt. En opeens ziet Sam het verband: 'Ik dacht: als ik mijzelf vertrouw, moet ik naar de stem in mijn hoofd luisteren. Ik moet een herderszoon zijn en op de fluit blazen.' (227) Met het blazen op de fluit komt het verlangen terug en daarmee de herinnering. En dan volgt het schitterende proza van de bladzijden 227 en 228 waarin Sam de werkelijke gebeurtenis verteld. Lisa is verbijsterd.

Nu kan het laatste hoofdstuk geschreven worden: de tegenhanger van het eerste. Lisa besloot haar jeugdherinneringen met een terugblik, Sam eindigt met: 'Waar gaan we heen?'

Möring zal over Sam zeggen: 'Sam wil zich bewegen, hij wil tot de maatschappij behoren, ook al weet hij niet precies hoe. Dat zet hem in beweging en brengt een soort verzoening tot stand met de wereld om hem heen: een minimaal soort acceptatie.'

De schrijver zelf is pessimistisch: de wereld valt niet te verbeteren.

Naschrift

Over het algemeen vonden de leeskringleden het een prachtig boek. Tot mijn verbazing vonden de meesten het boek niet zo moeilijk. Een enkeling vond de filosofische verhandelingen er met de haren bijgesleept. Waarom men het boek zo mooi vond, kon men moeilijk onder woorden brengen. Wel vond men het zoveelste boek in de rij dat zeer somber stemt. 'Wordt er nooit eens een opgewekt boek geschreven?' hoorde ik nogal eens. Ik vrees dat ik hen zal moeten teleurstellen.

